

FAUNA OCH FLORA

POPULÄR TIDSKRIFT FÖR

BIOLOGI

Utgiven av BERTIL HANSTRÖM

FEMTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN

1963

UPPSALA OCH STOCKHOLM

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

(i distribution)

87642

Några marina fågelarters uppträdande i Närke

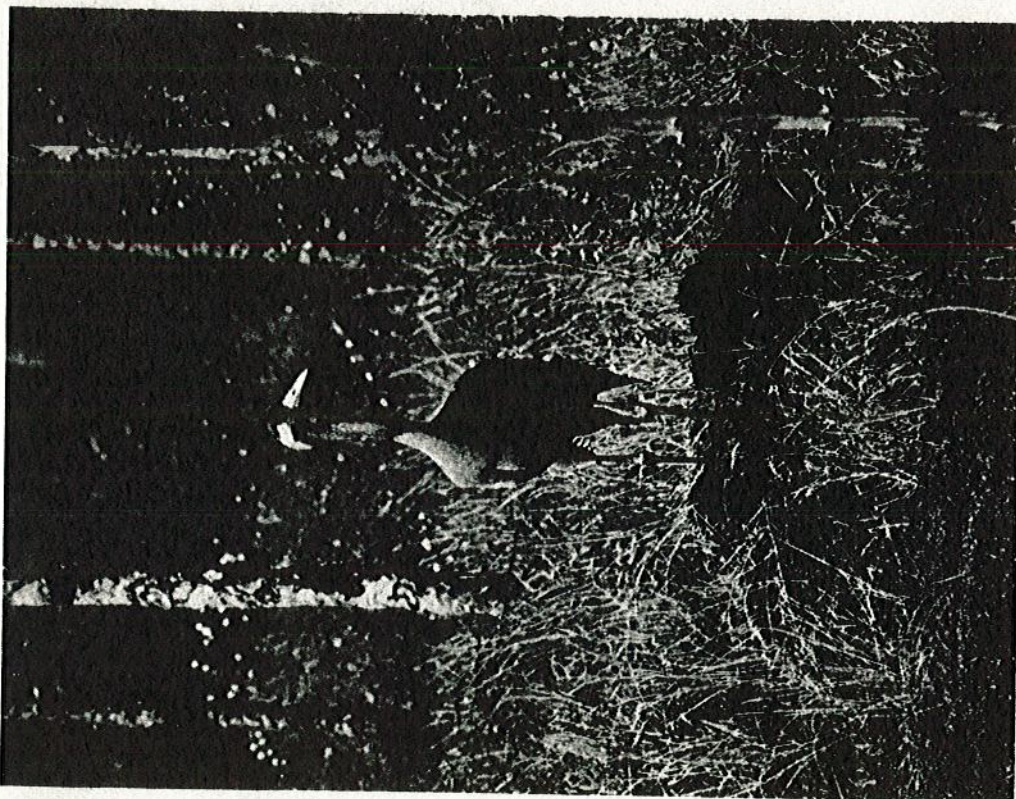
AV ROGER GYLLIN och HANS KÄLLANDER

Föreliggande uppsats avser att behandla vissa marina fågelarters förekomst i landskapet Närke, någon gång även Södermanlandsdelen av Hjälmaren, till och med år 1960. Beteckningen »marina arter» har av förf. ansetts lämplig, då samtliga behandlade arter i huvudsak hör hemma i och tillbringa sin största tid i salt vatten, ehuru flera av dem häckar i inlandet i nordligare trakter. Urvalet kan givetvis diskuteras, men de behandlade arternas förekomst i inlandet torde vara föga känd, trots att ett flertal regelbundet sträcker häröver.

Uppsatsen bygger på ett stort antal uppgifter, vilka som svar på upprop lämnats av de flesta av landskapets ornitologer, vilka hjärtligt tackas för sin medverkan. Vidare har tillgänglig litteratur och det hittills opublicerade materialet från tretton års observationer vid Oset liksom Ornitologiska Klubbens i Örebro liggare genomgåts av förf., dagboken i fågeltornet vid Oset av OLLE LILJEDAHL och Karolinska läroverkets biologiska museum av PENTTI KINNUNEN, vilka båda vi är stort tack skyldiga. Naturligtvis har det ändå inte varit möjligt att erhålla kännedom om alla iakttagelser av resp. arter, och detta gäller särskilt de oftast observerade, såsom t. ex. havstrut (*Larus marinus*) och strandskata (*Haematopus ostralegus*).

Närke består, som framgår av fig. 1, av låga, sjönika bergsområden, vilka på tre sidor avgränsar en sjöfattig lerslätt, vilken dock i väsentlig utsträckning intages av Hjälmaren. Vid en blick på kartan kommer Hjälmaren med sin ost-västliga sträckning mitt i den mellansvenska sänkan mellan Mälaren och Väneren att för ögat framstå som en förmedlande länk mellan Östersjön och Västerhavet. Om hösten har också sträcket av vattenfåglar över Närke en utpräglad västlig till sydvästlig inriktning. Även om man helt måste frågå i synnerhet tidigare allmänt omfattade teorier om begränsade flyttningsstråk och -vägar, oftast tolkade som relikta, vilka bland annat skulle beröra Hjälmaren, måste man dock notera, att sjöarna i viss mån kan inverka på sträcket. Sälunda torde de stora sjöarna ofta

I - 632803 Fauna och Flora 1963: 1

Trana. Foto Victor Hasselblad. Hasselblad 500 C. Tele-Tessar 500 mm.

Hasselblad 500 C — enögd spegelreflexkamera. Utbytbara objektiv 60-500 mm. Utbytbara filmmagasin 6 x 6, 4,5 x 6 och 4 x 4 cm. Utbytbara sökare. Stort tillbehörsprogram.

H A S S E L B L A D

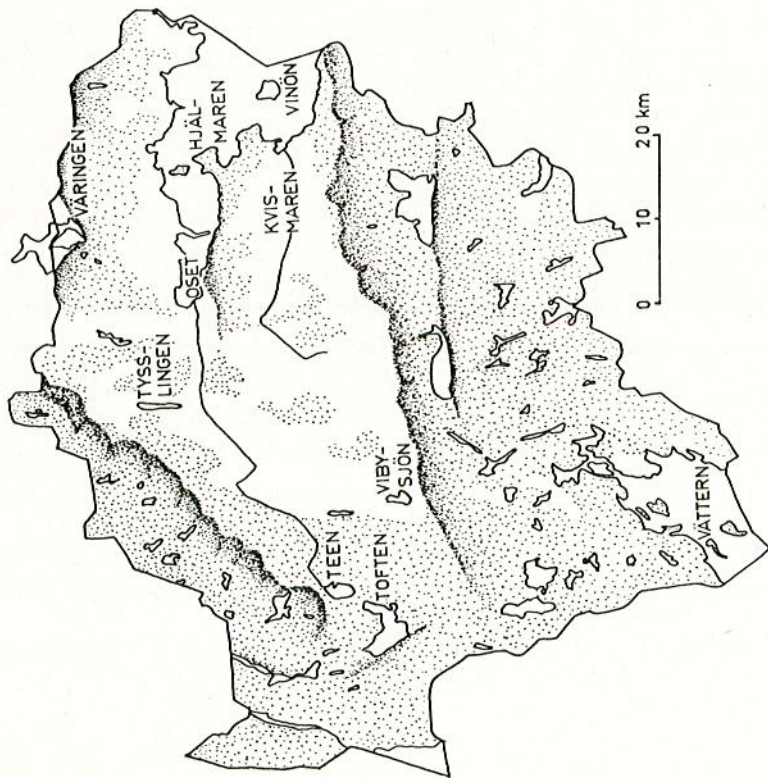

Fig. 1. Karta över Närke med några viktigare i texten nämnda lokaler.

verka som ledlinjer för *Anatidae* och *Laridae*, och kanske framför allt för de arter, som åter sig fram, t. ex. skrättärna (*Hydroprogne tsche-grava*). Emellertid bör nog påpekas, att koncentrationen till dessa sjöar åtminstone till viss del kan vara skenbar och orsakad av att sjöarna utgör lämpliga rastplatser, vid vilka fåglarna lätt observeras. Över sjöfattiga, olämpliga rastområden passerar sträcket mestadels obemärkt förbi, särskilt som det över dylika områden vanligen försiggår på stor höjd. Rastplatsernas betydelse för observationer av sträckande fåglar har något behandlats i samband med en diskussion om vårobservationer av arktiska vadare (KÄLLANDER 1961, p. 91).

För att utröna i vad mån direkta synintryck av terrängen kan påverka fåglarnas orientering västerut mot Vänern från västligaste Hjälmaren har några beräkningar gjorts. Härvid har snitt lagts på

topografiska blad och på höjdkartan i »Atlas över Sverige» från Oset till olika punkter i Vänern och därefter har med hjälp av trigonometrisk formel den för fåglarna nödvändiga flyghöjden för att från Oset se Vänern lätt kunnat beräknas. Denna visade sig variera mellan 260 och 400 meter över landytan och kräver då naturligtvis en sikt som möjliggör urskiljandet av den 80 till 100 km bort belägna stora Vänerytan. Att synintryck hos högtflygande fåglar såsom ånder och vadare kan dirigera sträcket i en västlig eller sydvästlig riktning får anses mycket troligt, då det om höstarna vid klart väder är en vanlig syn vid Oset att se tämligen lågtflygande flockar av ånder börja cirkla vid mötet med västra Hjälmarmstranden och sträcka vidare först då de nått en anseelig höjd. Klart väder förekommer visserligen om höstarna ofta i samband med cyklonala kallfronter, och det är kanske naturligt att tänka sig, att temperatursänkningen har en viss sträckstimulerande inverkan även på de köldhåriga arter, vilka i huvudsak endast flyttar undan isen.

En icke oviktig faktor — kanske den viktigaste — som påverkar fördelningen av fynden är antalet aktiva ornitologer och dessas spridning i landskapet. Detta kommer tydligt till uttryck i fig. 2, där de rapporterade fynden av havstrut (*Larus marinus*) under tiden 1941–1960 redovisas. Påfallande är koncentrationen vid Oset med dess nästan ständiga bevakning, men även fågelsjöarna Tysslingen och Kvismaren representeras av förhållandevis många fynd. Ornitologiens kraftiga tillväxt, speciellt under senaste årtiondet, speglas i fyndens fördelning i tiden. Betecknande nog är alfågeln (*Clangula hyemalis*), en art som efter senaste decenniernas oljedöd allmänt rapporteras som minskad, långt oftare iakttagen under femtioalets senare hälft än tidigare. För närmare diskussion härom se respektive arter.

I den följande sammanställningen har för äldre publicerade fynd källan angivits, medan detta ej skett för motsvarande under det senaste decenniet. Denna inkonsekvens motiveras av att de senare fynden lätt kan återfinnas i de årliga fågelrapporterna från Närke (jfr litteraturlistan). För opublicerade iakttagelser har rapportörerna angivits med initialer vilka framgår av följande lista.

AA = AXEL ADOLFSSON
SA = SUNE ARLEBO
KB = KNUT BORG
RE = RAGNAR EDBERG

RG = ROGER GYLLIN
IH = INGEMAR HAGLIDEN
HJ = HÅKAN JOHANNESSEN
HK = HANS KÄLLANDER

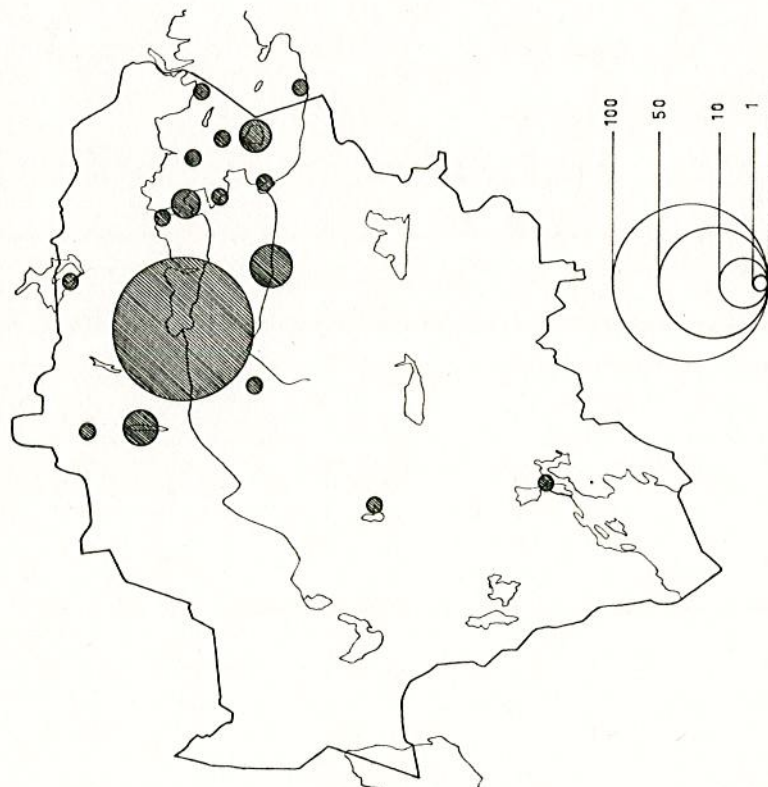

Fig. 2. Fördelningen av de under åren 1941-1960 gjorda fynden av havstrut (*Larus marinus*).

EN = EINAR NILSSON RS = ROHIAN SÖRLING
 HN = HERBERT NÄTHAMMAR SS = SÖREN SVENSSON
 CR = CAJ RUNESSON HW = HANS WRENNE
 ER = ERIK ROSENBERG

Storskarv (*Phalacrocorax carbo*).

Storskarven ses i Närke sällsynt och oregelbundet, men dock torde de flesta höstar enstaka exemplar finnas i Storhjälmaren, vilket senare års observationer antyder. Den skall där även vara känd bland yrkesfiskare. Fågeln uppträder oftast ensam och nästan uteslutande

om hösten. Hittills har endast ett vårfynd gjorts. Följande observationer av arten i landskapet har kommit till vår kännedom:

1841, sept., 1 ex. skjutet, Toften. Förvaras på Karolinska läroverkets museum;

1862, aug., fälldes 1 ex. vid Ringaby (SUNDSTRÖM 1868);

1915 el. 1916 skall 2 ex. ha uppehållit sig vid Lindön, Kolja Holmar i Hjälmaren enl. LITTORIN (ER muntl. medd.);

1918, 1 ex. vid Oset om hösten (ER);

1928, okt., 1 ex. funnet i ryssja, Sundholmen, Hjälmaren (ER muntl. medd.);

1954, 3 okt., 1 juv. mot SW, Oset;

15 okt., 1 ex., Oset;

17 okt., 2 ex., Oset, och 3 ex., Storhjälmaren;

18 okt., 4 ex., Oset;

1958, 28 aug., 1 ex., Letälven;

1959, 20 sept., 1 ex., Oset;

8 nov., 1 ex., Hästnäs, Storhjälmaren;

1960, 14 apr., 1 ex., Oset.

Dessutom uppger VON POST (1925), att storskarvar ett eller annat år vistas tidvis under sommarmånaderna vid Fiskeboda och på öarna utanför (Södermanlandsdelen av Hjälmaren).

Bergand (*Aythya marila*).

Förekomsten av bergand i Närke företer en märklig bild. Under slutet av 1910-talet sågs arten om höstarna vid Oset flockvis, 1917 t. ex. i flockar av betydande storlek, och samma var i stort sett förhållandet under 1920- och 1930-talen. K. BORG och E. ROSENBERG (muntl. medd.) omtalar rena flockar på upp till 60 bergänder vid Oset, och då finns goda skäl att antaga, att arten förekom rätt talrikt i Storhjälmaren under sträcktiden. Bergänder sågs även i mindre vatten, t. ex. i de små Frösvidalsdamarna och Svartån. Under 1940-talet och början av 1950-talet tenderar de vid Oset iaktragna flockarna av bergand att bli mindre, oftast sågs ensamma fåglar eller helt små sällskap, medan sporadiska besök i Storhjälmaren pekar på att arten därute åtminstone vissa år ännu förekom förhållandevis talrikt. 1952 förefaller vara det senaste året då bergänder sågs i större antal i Närke. Flockar på upp till 15 ex. noterades visserligen 1954,

bl. a. vid Oset, men under de senaste åren har endast ströfåglar visat sig, och 1957, 1958 och 1960 är arten överhuvud inte iakttagen vid Oset, det mycket stora antalet besökande ornitologer till trots. Inte heller har de numera förhållandevis många besöken i Storhjälmaren resulterat i nämnvärt antal observationer, och någon flock innehållande mer än 5 ex. har oss veterligt inte setts sedan 1956. Karakteristiskt nog har den ene av förf. (RG) under nära ett decenniums gångsaka intensiva exkurerande i landskapet endast observerat bergand en gång.

Den närmast till hands liggande förklaringen till ovan berörda påfallande brist på bergandobservationer i Närke under de två senaste decennierna är en populationsminskning. Att berganden minskade starkt i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet är känt, men någon synnerlig nedgång av den svenska bergandstammen för speciellt de sista tjugo-tjugofem åren är inte omtalad i litteraturen — i vart fall ingen nedgång av samma storleksordning som t. ex. hos alfågeln, en art av vilken observationerna i Hjälmaren ändock ökat ganska kraftigt under 1950-talet. Undersökningar av variationer i beståndet av häckande bergänder saknas tyvärr så gott som helt.

En annan tänkbar orsak är en omläggning av sträckvägarna, men en sådan låter sig knappast bevisas. Någon klar tendens hos sträck-sifferna från Ottenby går ej att utläsa på grund av det där varje höst iakttagna stora antalet obestämda andfåglar, och observationerna vid Revsudden i Kalmarsund har tyvärr inte pågått länge nog för att ge någon ledning.

Längre än till lösa antaganden om orsakerna till bergandens nutida fåtalighet i Närke är svårt att komma, och man får tills vidare nöja sig med att konstatera faktum. Det vore emellertid intressant att veta om man på andra håll — i inlandet såväl som vid kusten — iakttagit motsvarande fortlöpande minskning av bergänder under 1940- och 1950-talen.

Alfågel (*Clangula hyemalis*).

Ett sparsamt men uppenbarligen regelbundet sträck av alfågel går över Närke höst och vår. Detta uppmärksammades redan i mitten av 1800-talet, och SUNDSTRÖM (1868) uppger, att alfågeln »träffas sparsamt under flyttningen». Vanligen observeras ensamma alfåglar, de största iakttagna flockarna utgörs av 8 ex., 3 hanar och 5 honor,

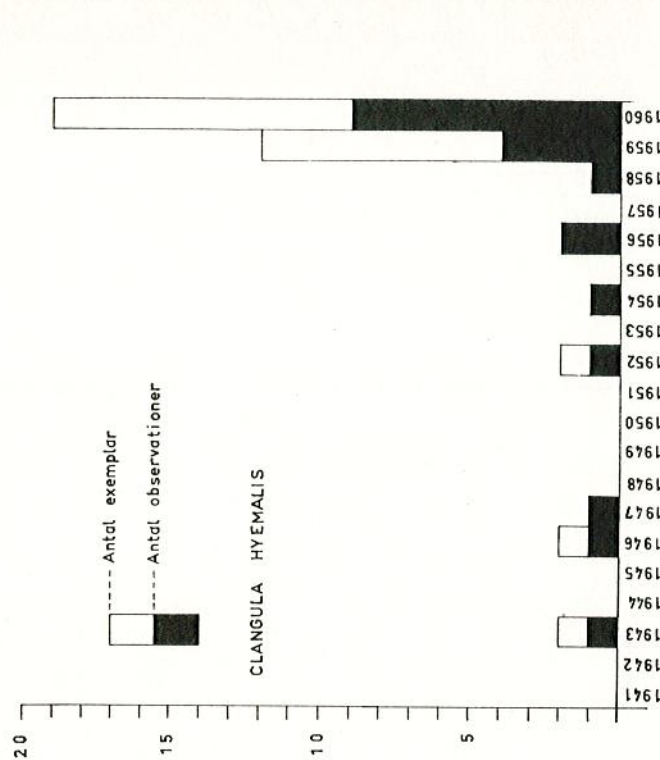

Fig. 3. Antal observationer och observerade exemplar av alfågel (*Clangula hyemalis*) i Närke åren 1941-1960.

vid Oset den 8 nov. 1959 och 7 ex., 1 hane och 6 honor, vid Vinön, Storhjälmaren, den 4 dec. 1960. Arten ses höstetid mestadels i senare halvan av oktober-november och om våren, då observationerna är betydligt färre, i månadskriftet april-maj. Dessutom finns två vinterobservationer; den 1 jan. 1959 sågs 1 hane i en vak i Sjömosjön, norra Närke, och den 6 jan. 1960 1 ex. vid Oset flygande över den ännu öppna sjön.

Trots de enstämiga uppgifterna att alfågeln — säkerligen till följd av oljeutsläppen i Östersjön vintertid — minskat kraftigt både som övervintrare i Östersjön och på häcklokalerna, har antalet observerade ex. av arten starkt ökat i Närke de senaste åren (fig. 3). Detta torde ha sin förklaring i det stora antalet aktiva ornitologer, som numera finns i landskapet, och dessas jämfört med förr stora möjligheter att göra observationer vid Storhjälmaren, som tillsammans med Oset svarar för huvudparten av iakttagelserna.

Svårta (*Melanitta fusca*).

Svårta observeras i Närke visserligen långt oftare än t. ex. ejdern men dock så sparsamt att man knappast kan tala om reguljärt sträck av arten. Så gott som alltid rör sig observationerna om ensamma fåglar, och större flockar, som t. ex. hos sjöörren ibland om höstarna, ses inte. Hos 1800-talsauktorerna LÖWENHJELM, HÖGBERG och SUNDSTRÖM finns svårta inte omnämd som iakttagen, och exemplar av arten skjutna i Närke saknas också i Karolinska läroverkets museum.

Svårta sågs några gånger av E. ROSENBERG (muntl. medd.) under flyttningstid vid Oset kring 1920, och dessutom är följande iakttagelser kända av oss.

- 1938, 13 nov., 1 ex., Hemfjärden, Hjälmaren (KB);
 1939, 4 nov., 1 ex. i Svårta vid Hidinge (Västernärke) (KB);
 1947, 12 sept., 1 hane i Värningen;
 1949, 21 jan., 1 hona i Svårta, Örebro (B. GEIJER enl. ER, muntl. medd.);
 1950, 9 nov., 8 ex., Göksholm, Storhjälmaren;
 1951, 27 juli, 1 ex., Storhjälmaren (Södermanlandsdelen) (KB);
 1953, 29 nov., 1 hane, Oset (RE);
 1957, 2 okt., 1 hona, Värningen;
 1958, 10 maj, 1 par, hane och hona, Oset;
 1959, 13 sept., 1 ex., Oset;
 1960, 1 maj, 1 par, hane och hona, Vinön, Storhjälmaren;
 4 dec., 3 ex., Oset.

Till ovanstående kan läggas, att hösten 1961 observerades svårta vid inte mindre än fyra tillfällen, tre vid Oset och ett i Storhjälmaren.

Sjöorre (*Melanitta nigra*).

Vissa nätter med disig väderlek kan man i första halvan av maj höra stora mängder sjöorrar under ideligt visslande dra fram över Närke i ungefärligen nordostlig riktning. Ehuru sjöörren således i stort antal sträcker över landskapet om våren ses den förhållandevis sällan rasta vid denna årtid. EKLÖW (1953) uppger dock, att sjöörren under 1940-talet var årsviss rastare i maj i Värningen. Antalet observerade fåglar i varje flock var då vanligen 2-4 ex., men även flockar om 12, 14 och 17 ex. sågs. De om våren rastande sjöorrarna tycks knappast ha några krav på vattnets storlek eller klarhet, vilket belyses av följande observationer. 19-22 april 1922 rastade 1 hane i

Svårta i Örebro (IH). 28 april 1952 sågs ett par i vattnet i den konstgjorda badanläggningen Gustafsvik strax söder om Örebro (ER). 8 maj 1955 iaktogs 1 hane i den lilla svarthakedoppingsjön Igeln i södra Närke (SA). 20 maj 1956 rastade 1 hane i den vassrika lilla Velandasjön (RE). 2 april 1957 sågs 1 hona i den ca 100 meter breda isviken vid Oset (RG). 8 juni 1957 observerades 1 hane i Svårta i Örebro (IH). 7-15 maj 1960 rastade 1 hane vid Oset i ett två meter brett dike med smutsigast tänkbara vatten (HW m. fl.). Bortsett från Värningenfynden är antalet iaktagna sjöorrar på dylika »konstiga» rastplatser flera än de i öppen sjö. Detta sjöorrarnas val av rastplatser om våren kan möjligen bero på att de lockas att välja ungefär likadana lokaler som vid den inom kort påbörjade häckningen i ofta små vatten i fjällen. En annan tänkbar förklaring finns att söka i skillnader i sträckets dygnsfördelning; om våren sträcker sjöorrarna — i vart fall över inlandet — ogärna om dagen och kan vid gryningen tvingas rasta i första vattensamling som visar sig. Höstet, då arten i mycket stor utsträckning är dagsträckare, observeras sjöörren så gott som alltid i landskapets större vatten. Vårobservationerna ligger alla inom tiden 2 april-10 juni med koncentrationen ca 5-15 maj.

Även höstetid hörs någon gång nattsträckande sjöorrar, t. ex. 14 november 1939 (ER) och 9 september 1953 (SS). Arten iaktas varje höst men i mycket varierande antal år från år. Sträcket av sjöorrar är enligt Oset-materialet starkast kring månadsskiftet oktober-november. Observationerna från Storhjälmaren är ännu tämligen fåtliga, men säkert är, att vissa år rastar sjöorrar i betydande antal där ute. Någon markant ökning av iaktagna sjöorrar i takt med ornitologaktiviteten har märkligt nog inte skett de senaste åren vare sig om hösten eller våren.

Ejder (*Somateria mollissima*).

Ejderen är en av våra mest utpräglade havsbundna fåglar och uppenbarar sig i Närke — liksom i inlandet överhuvudtaget — synnerligen sporadiskt.

Endast sju observationer av arten i landskapet har kommit till vår kännedom:

1836 el. 1837, 3 ex. i en liten sjö (LUNDBORG 1846);
 före 1868; »Sedd en gång i Skagern» (SUNDSTRÖM 1868);
 1868, 15 apr. kom till Hjälmaren 9 ex., av vilka 1 sköts, medan de

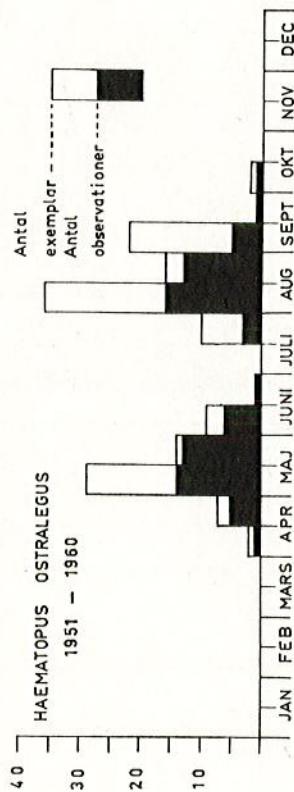

Fig. 4. Antal observationer och observerade exemplar av strandskata (*Haematopus ostralegus*) i Närke åren 1951-1960, fördelade på årets månader.

övriga stannade till 8 juni (LEWENHAUPT 1868 enl. SUNDEVALL 1856);

1872, 1 hane skjuten vid Ringkarleby i september. Förvaras på Karolinska läroverkets museum;

1957, 21 apr., 1 par, Yxnäset, Storhjälmaren (AA);

1958, 2 juni, 1 hane funnen död, Myrö i Hemfjärden, Hjälmaren.

Exemplaret monterat hos firma Tore Hansson;

1960, 8-10 apr., 1 hane, Essundet, Hjälmaren.

Strandskata (*Haematopus ostralegus*).

Av de i denna uppsats nämnda fåglarna torde jämte havstruten strandskatan vara den, som om ej talrikast, så dock mest regelbundet visar sig i Närke. Arten sträcker över landskapet såväl på våren som hösten, av observationerna att döma mest enstaka men ibland i verkliga flockar. E. ROSENBERG har muntligen meddelat, att han fört sett sträckande flockar om 30 ex. eller mer; den under senaste decenniet största observerade vårflocken utgör 10 ex. den 24 maj 1953 vid Oset (ER), och den höstetid största innehöll 17 ex., vilka på hög höjd sträckte över Kvismaren den 15 sept. 1957. Ensamma strandskator rastar gärna både höst och vår på lämpliga lokaler, t. ex. stränderna vid Oset eller översvämmade åkrar, och kan stanna åtta-tio dagar. Arten tycks sträcka över inlandet såväl om dagen som natten och observeras då och då, mestadels om förhösten, ropande nattetid över Örebro. Sträcket är huvudsakligen koncentrerat till maj och augusti (fig. 4) och ytterlighetsdata ligger på 13 april och 2 oktober.

Något fynd som tyder på häckning har inte gjorts, och oss veterligt har ännu ej ens någon med säkerhet översomrande strandskata

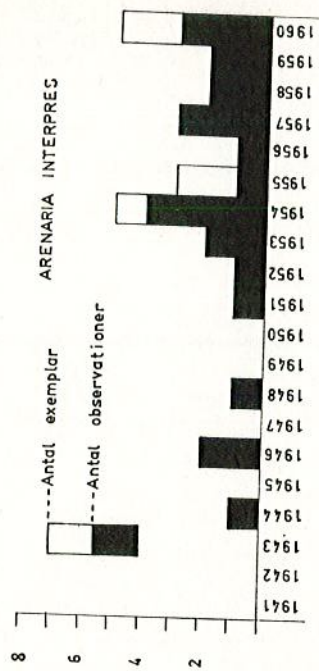

Fig. 5. Antal observationer och observerade exemplar av roska (*Arenaria interpres*) i Närke åren 1941-1960.

iaktagits. Det bör dock påpekas, att häckfynd gjorts i Vättern, vars Närke del tyvärr endast sällan besöks av ornitologer — så nära landskapet som mellan Motala och Karlsborg (LORD 1960).

Roska (*Arenaria interpres*).

Då och då under de senaste fyra decennierna har roska noterats i Närke. Under 1950-talets senare hälft har antalet iakttagelser ökat, utan tvekan mest beroende på den tilltagande besöksfrekvensen av ornitologer vid Oset, där merparten av roskaobservationerna gjorts. Förmodligen sträcker arten oftare över landskapet än vad iakttagelserna ger vid handen, då goda rastplatser är fåtaliga och arten inte så lätt uppmärksammas genom sitt flyktläte som t. ex. strandskatan. Dock har några gånger roska hörts nattetid om hösten.

De iaktagna roskaerna har oftast uppträtt ensamma. Den största flocken räknade 5 ex., 16 augusti 1932 vid Oset (KB). Blott sällan stannar de rastande roskaerna längre än en dag. Enda markanta undantaget härifrån utgör 3 roska vid Oset hösten 1957, då sällsynt goda rastplatser fanns för en mångfald vadarfåglar.

Labba (*Stercorarius parasiticus*) och bredstjärtad labba (*S. pomarinus*).

Våra labbar observeras endast tillfälligt i Närke, men observationerna tenderar att öka i antal på senare år. Följande observationer har gjorts i landskapet:

1870, okt., 1 bredstjärtad labba skjuten, Säbylund, Kumla;
1912, okt., 1 vanlig labba skjuten, Oset;

1932, hösten; ett par gånger visade sig unga labbar, då bestämda till *S. longicaudus* men enl. senare uppgift torde det ha rört sig om *S. pomarinus* (se ROSENBERG, Oset och Kvismaren, 3:e uppl. 1962);

1937, 18-19 sept., 1 bredstjärtad labb vid Oset (KB, ER);

1947, 16 okt., 1 vanlig labb, Varberga strax väster om Örebro (HN);

1948, 26 sept., 3 bredstjärtade labbar vid Oset (IH);

1952, 5 sept., 2 bredstjärtade labbar, Storhjälmaren;

1958, 20 juni, 1 ad. vanlig labb dragande österut över Tisaren;

28 aug., 1 obestämd labb vid Lungen, Storhjälmaren;

1960, 4 nov., 1 obestämd labb, Oset.

Till detta kan läggas VON POSTS (1925) uttalande: »Vanlig labb tror jag mig ha sett ett par gånger. Ett ex. av *S. pomarinus* har jag bekommit till min fågelsamling. Det hade hittats dött flytande i Hjälmaren och hade synbarligen kommit vilse och dött av svält (både kräva och mage tomma).»

Vidare bör nämnas, att 1961 gjordes första vårfyndet av labb i landskapet, då 1 ex., säkerligen av arten *parvisticus*, sträckte över Vinön i Storhjälmaren 22 maj (RG m. fl.). Om hösten samma år sågs vid Oset ytterligare 1 obestämd labb (CR m. fl.).

Fjällabben (*S. longicaudus*) är ännu ej med säkerhet noterad i Närke, men har iakttagits så nära som i Norasjön.

Havstrut (*Larus marinus*).

Havstruten är en i Närke regelbundet förekommande fågel. Den uppträder ensam eller några tillsammans; blott en gång har en flock överstigande 4 ex. iakttagits, den 15 mars 1959, då 6 ex. sågs vid Grundholmarna i Storhjälmaren (RS). Arten observeras under årets alla månader (fig. 6) men mest i mars-april, medan sträcket pågår, ty vid denna tid finns havstrut normalt vid de flesta vakarna i Hjälmaren och blir på grund av dessas relativa fåtalighet ofta iakttagen. Detta gäller i speciell grad Oset, som under vaktid besöks dagligen, och observationer från denna tid kan därför i vissa fall röra sig om fåglar, vilka kvarstannat flera dagar. Just i mars-april är det vanligt att se flera havstrutar samtidigt, säkerligen mest beroende på, att de flesta havstrutar som drar över landskapet samlas vid de få öppna vattenytorna, men parbildningen spelar förmodligen också in. Trots

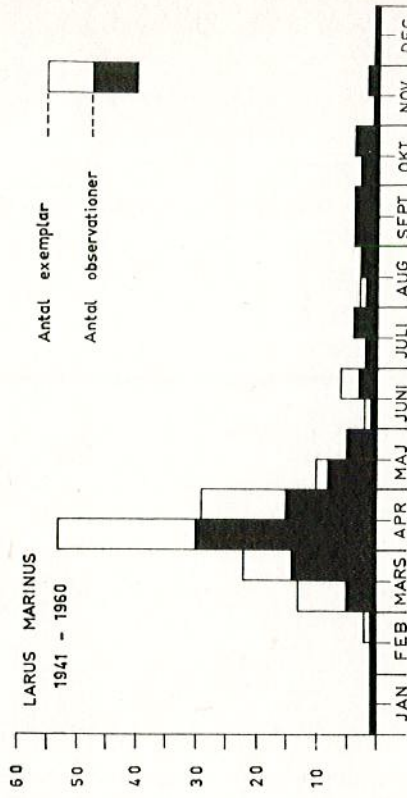

Fig. 6. Antal observationer och observerade exemplar av havstrut (*Larus marinus*) i Närke åren 1941-1960, fördelade på årets månader.

åtskilliga sommarobservationer av havstrut har något häckfynd ännu ej gjorts i landskapet.

Den i Närke tidigast funna havstruten daterar sig från 1861, då ett exemplar, som nu förvaras på Karolinska läroverkets museum, sköts i Storhjälmaren. Under det sista decenniet har antalet observationer av havstrut kraftigt accelererat. Detta torde till stor del bero just på det ökade antalet aktiva ornitologer i landskapet, vilket bland annat fyndens ortsfördelning tyder på (fig. 2), men kanske också till viss del på en populationsökning. Det kan här noteras, att gråtruten (*L. argentatus*) tilltagit allt mer i antal vid Oset på senare år, och i november har 1 500 gråtrutar eller mer sitt tillhåll här.

Troligen förekommer havstruten i Närke i större utsträckning än vad antalet fynd visar, då det inte sällan är besvärligt att artbestämma ungrutarna. Den alldeles övervägande delen av de artbestämda havstrutarna urgörs sålunda av utfärgade eller nästan utfärgade exemplar. Samma är förhållandet med silltruten (*L. fuscus*).

Silltrut (*Larus fuscus*).

Liksom havstruten uppträder silltruten regelbundet i Närke men sparsammare. Helt naturligt är silltrutens förekomst koncentrerad till sommarhalvåret, och endast ströfynd föreligger utanför april-september (fig. 7). Antalet iaktagna silltrutar har under de senaste tre decennier ökat förhållandevis obetydligt. Silltruten är ej heller i samma grad som havstruten beroende av vakar och sopstationer, där

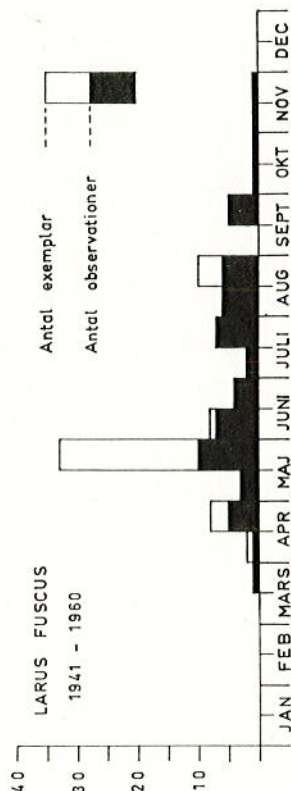

Fig. 7. Antal observationer och observerade exemplar av silltrut (*Larus fuscus*) i Närke åren 1941-1960, fördelade på årets månader.

den lätt kan observeras. Arten översomrar vissa år, t. ex. 1940, 1954 och 1956, och har därvid bl. a. uppehållit sig i de centralare delarna av Örebro. Något häckfynd i landskapet har dock aldrig gjorts trots att silltruten häckar i Mälaren och har häckat i Vänern.

Ett par anmärkningsvärt stora flockar av silltrut har observerats. I maj 1846 uppehöll sig en flock om 40 silltrutar vid Tysslingen och de i närheten liggande Frösvidalsdamarna (LÖWENHJELM 1864). Som bevis på artbestämningens riktighet fälldes den 18 maj 1 ex., vilket finns bevarat på Karolinska läroverkets museum. Vid middags-tid den 17 maj 1958 drog en flock om 15 ex. av arten i hårt och regnigt väder lågt över Oset och sträckte rveklöst rakt över skogen norröver utan att det ringaste bry sig om Hjälmaren (RG). På eftermiddagen den 26 maj 1959 sågs 7 ex. sträcka nordväst över Venalandet, 2 km N Oset (HK). Denna flock tycktes heller ej ta stort intryck av Hjälmarens mänskligt att döma lockande vattenyta. Ytterligare några liknande sträckobservationer, vilka markant skiljer sig från övriga iakttagelser, föreligger från maj månad, och de har gemensamt att de inträffat i samband med synnerligen oroliga väderleksituationer. Med tanke på den sena tidpunkten förefaller det troligt, att det rör sig om nordligt hemmahörande fåglar, vilkas flyttning blivit devierad.

Den största observerade flocken höstetid utgör 5 ex., 2 ad. och 3 juv., vilka sågs 28 augusti 1959 i Mellanfjärden av Hjälmaren (HJ).

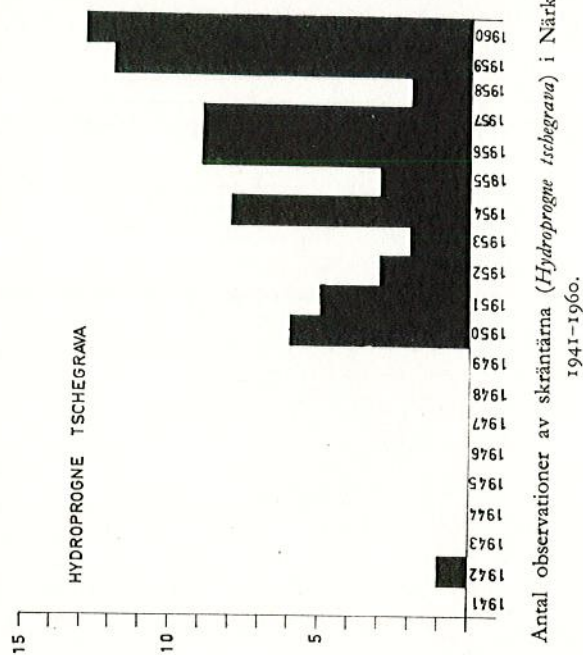

Fig. 8. Antal observationer av skräntärna (*Hydroprogne tschegetwa*) i Närke åren 1941-1960.

Skräntärna (*Hydroprogne tschegetwa*).

Skräntärna är en till Närke ganska nykommen fågel. Inga litteraturuppgifter om i äldre tider observerade skräntärnor finns, och den första sågs så sent som 1942, då en gammal fågel gästade Väringen i norra Närke. Därpå dröjde det till 29 maj 1950 innan nästa skräntärna observerades; 1 ex. visade sig då i fågelreservatet Oset. Efter denna iakttagelse har arten uppträtt årsvis i Närke, enkanerligen Hjälmaren, ehuru enstaka setts som genomsträckare över t. ex. Västernärkes småsjöar och Väringen. Mest uppträder skräntärnan enstaka eller familjewis i små sällskap om 3-6 fåglar, men vid tre tillfällen har verkliga flockar noterats: 8 augusti 1954 vid Vinön, då 48 skräntärnor, ad. och juv., sågs i flock, och 9 juli 1961 25 ex. likaledes i Storhjälmaren, båda flockarna iaktagna av RAGNAR EDBERG, samt 61 ex. 28 juli 1962 vid Valen i Storhjälmaren (EN). Vårfynden är fåtaliga, medan märkligt nog tolv observationer gjorts under häckningstid i juni, vilket antyder att det kan vara fråga om icke-häckande fåglar. Vanligen ses skräntärnorna under högsommaren och förhösten, dels som förbisträckare, dels som rastande och fiskande ibland i veckor i Storhjälmaren. De i Närke uppträdande skräntärnorna har förmodligen sträckt in över Uppland, t. ex. vid Ledskär, där ett betydande sträck av arten inåt land konstaterats

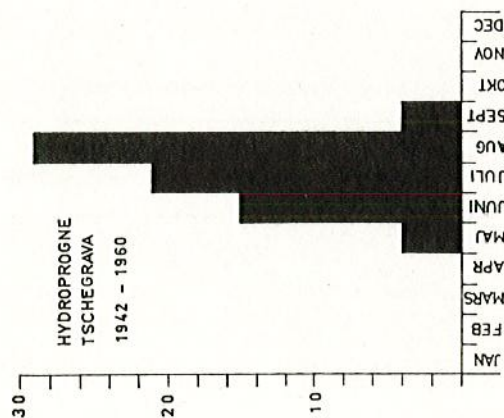

Fig. 9. Antal observationer av skrättarna (*Hydroprogne tschegra*) i Näärke åren 1942-1960, fördelade på årets månader.

(LUNDIN & PETERSSON 1959), och sedan långsamt fiskat sig fram över Upplands smärre sjöar och Mälaren, innan de nått Hjälmaren. De många julifynden tyder på att skrättarna strövar omkring ganska planlöst inom stora områden efter häckningstiden, innan det verkliga sträcket satt in. Något liknande uppträdande har inte kunnat observeras hos fisk/silveräarna (*Sterna birundo (paradisaea)*), som i augusti talrikt sträcker över Hjälmaren.

Litteratur

- AHLECRANTZ, F. & CARLSSON, C.-I., 1953: Höstiakttagelse av alfågel i Näärke. VF 12: 33.
- BLOMQUIST, S. G.-SON, & ROSENBERG, E., 1921: Om fågellivet vid Närikes slätsjöar. F. o. Fl. 16: 1-21, 49-72.
- BORG, KNUT, 1955: 6:e årets Oset-obs. i: Örebro läns naturskyddsförenings årskrift 1955, pp. 61-84. Örebro.
- EDBERG, R., 1960: Genom belägg verifierade fågelfynd i södra och mellersta Sverige. VF 19: 237-238.
- EDBERG, R. & SCHÖLIN, K. G., 1951: Ornitologiska bidrag från Näärke. VF 10: 35-36.
- EKLÖW, A., 1953: Fågeliakttagelser från Näärke och Västmanland. VF 12: 26. Fågelrapport från Näärke 1952. VF 13: 36-37.

- Fågelrapport från Näärke 1953. VF 13: 182-184.
- Fågelrapport från Näärke 1954. VF 14: 257-261.
- Fågelrapport från Näärke 1955-1956. VF 16: 126-132.
- Fågelrapport från Näärke 1957. VF 18: 320-324.
- Fågelrapport från Näärke 1958. VF 19: 157-159.
- Fågelrapport från Näärke 1959. VF 19: 328-332.
- Fågelrapport från Näärke 1960. VF 20: 332-337.
- Förteckning över Sveriges fåglar. 4:e uppl., Stockholm.
- HOLMSTRÖM, C. T., et al., 1944: Våra fåglar i Norden. Stockholm.
- HÖGBERG, V., 1863: Örebrotraktsens foglar. Akad. avh., 21 pp. Uppsala.
- KÄLLANDER, H., 1961: En intressant vårobervation av sträckande pipare (*Charadrius* sp.) över inlandet. F. o. Fl. 56: 88-94.
- LORD, G., 1960: Strandskata (*Haematopus ostralegus*) häckande vid nya inlandslokaler. VF 19: 164.
- LUNDBORG, C. W., 1846: Foglar i Dalarne. K. V. Ö.: 40-44.
- LUNDIN, A., & PETERSSON, T., 1959: Några fågeliakttagelser från Ledsjär åren 1956-1958. VF 18: 169-172.
- LÖWENHJELM, C. G., 1864: Förteckning öfver de fogelarter, som i Kihls socken af Örebro Län blifvit iaktagna under åren 1836-1863. Övers. av K. V. A. Föhr. 1864. N:o 6, pp. 309-318.
- NYQVIST, E., 1954: Vänerns marina fåglar. Natur i Värmland. Pp 205-211. Uppsala.
- OTTERLIND, G., 1953: Höstiakttagelse av alfågel vid Oset. VF 12: 33.
- VON POST, A., 1925: Om förändringar i faunan och floran i och omkring östra delen av Hjälmaren (Södermanlandsdelen) under det senaste halvsekle. F. o. Fl. 20: 206-213, 256-265.
- ROSENBERG, E., 1962: Oset och Kvismaren. 3:e uppl., Halmstad.
- SUNDEVALL, C. J., 1856: Svenska Foglarne. Bd I-IV. Stockholm 1856-1886.
- SUNDSTRÖM, C. R., 1868: Bidrag till kännedomen af Örebro Läns Vertebrafäuna. Årsberättelse och inbjudning till års-examen vid Karol. h. elementarläroverket i Örebro; Örebro.
- SUNDSTRÖM, C. R., 1877: Fauna öfver Sveriges ryggradsdjur. Stockholm.
- SVENSSON, S., 1954: Ornitologiska anteckningar från södra och mellersta Näärke åren 1951-1953. VF 13: 275-276.